

Türkiye'de Devletçilik Hareketi ve Sosyo-Ekonomik Maliyeti

GÜNERİ AKALIN*

Günümüzde Ekonomide Devletin Payı

Türk ekonomisi 1930'lardan yani tek parti döneminden itibaren, adına devletçilik denilen (Planlama+KIT'ler) üretimi bir merkezden örgütlenme ve yönlendirme metodunu kullanmıştır. Bu yöntem, demokratik döneme geçilmesi ile birlikte, daha nötr bir ifade ile, "karma ekonomi" olarak anılmıştır. Ancak, planlamanın ağırlığı 1960-83 yılları arasında daha da artırılmıştır. 1983'te Özal'ın iktidara gelmesi ile birlikte, Türk ekonomisinin bir piyasa ekonomisine dönüşmesi -dışa açılması, KIT'lerin özelleştirilmesi, konvertibilite, planlamanın ağırlığının azaltılması- gündeme getirilmiştir.

Ancak bütün Özal reformlarına rağmen, devletin ekonomideki yapısına, yani konunun denetim altında tuttuğu kaynakların hacmine gelince, durumun pek değişmediğini söylemek mümkündür. Bir başka deyişle, Özal reformları Türk ekonomisini bir piyasa ekonomisi haline getirmede yetersiz kalmıştır. 1994 yılı itibariyle Türkiye'de devletin ekonomik hacminin toplu durumu aşağıdaki tabloda görülmektedir.

* Prof. Dr. Güneri AKALIN, Hacettepe Üniversitesi, Öğretim Üyesidir.

K. Bütçe Harcamaları /GSMH	% 37
KIT Üretimi/GSMH	% 10
Fonlar	% 4
Sosyal Güvenlik Kurumları Harcamaları/GSMH	% 3.3
Mahalli İdareler Harcamaları/GSMH	% 2.2
Döner Sermayelerin Harcamaları/GSMH	% 0,1
	% 56.3

Burada vurgulanması gereken iki husus vardır: (i) Devlet kesiminde bu toplama dahil olmayan kalemler mevcuttur. Örneğin askerlik mükellefiyeti bir aynı vergi olarak tahsil edildiği için, MSB harcamaları nominal olarak düşük görünmektedir. Başka bir husus, kamu vakıflarının; TSK Güçlendirme Vakfı veya kamu yararına çalışan derneklerin, Kızılay gibi kurumların harcamaları bu toplamda gözükmemesidir. Bunlara ek olarak, askeri yardımlar ve proje kredileri gibi kalemler de bu toplam içerisinde yer almazlar. (ii) Diğer taraftan K. Bütçe'den, mahalli idarelere ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler de bu payı şişirmektedir.

Bütün bu hususlar dikkate alındığında, Türkiye'de devletin kayıtlı ekonomideki payının % 60, piyasanın payının ise % 40 olduğunu söyleyebiliriz. Benzer bir hesaplama yöntemini, eski sosyalist ekonomi Macaristan'a uygulayan J. Kornai'nin bulduğu sonuç ise % 70'tir. Bundan şu sonuca varabiliriz: Türkiye'de devletin ekonomi içerisindeki payı eski-sosyalist ekonomilerden pek

farklı değildir. Burada akla gelen ilk soru, bütün niyetlere rağmen, neden 1983'ten beri Özal iktidarından itibaren, hatta 1950 - DP yani Menderes döneminden beri, bir türlü devlet ağırlıklı karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmediğidir. Bu husus, bizim için geçerli olduğu gibi, Polonya, Rusya, Bulgaristan gibi komünist partilerin tekrar iktidara geldiği eski Sovyet Bloğu ekonomileri için de söz konusudur.

Buradan en azından şu husus anlaşılmalıdır; adına ister sosyalizm, ister devletçilik, ister sosyal refah devleti diyelim, devletin ekonomiye müdahalesinin bu ülkelerde bir oy desteği mevcuttur. İşte bu nedenle devletin demokratik hayata girdiğimiz 1950'den beri, gelip geçen tüm DP, AP, ANAP, ve DYP iktidarlarının piyasa ekonomisinden yana olmalarına rağmen, Planlama + KIT modelinde örgülenen kamu sektörünün hacminin daralması ve hatta aksine genişlediği gözlenmiştir. Bunun nedeni, piyasa ekonomisinin niteliğinde yatmaktadır.

Piyasa Mekanizması ve Piyasa Ekonomisi Ayrımı

Aslında piyasa yahut diğer adıyla fiyat mekanizması, piyasa ekonomisinden daha dar anlam taşır. Fakat piyasa ekonomisinin çekirdeği piyasa mekanizmasıdır. Piyasa mekanizması bir kaynak tahsis mekanizmasıdır. Tıpkı diğer kaynak tahsis mekanizmaları olan planlama ve sosyal mallar alanında sosyal seçim (oy sandığı) mekanizması gibi, kaynakların tahsili ile ilgili belli işlevleri vardır. Piyasa mekanizmasının görev alanı fiyatlandırılabilen, bölünebilen, pazarlanabilen kişisel mallardır. Dolayısıyla piyasa mekanizmasının temel alternatifi planlamadır. Piyasa ekonomisi ise, piyasa mekanizmasına ilave olarak; özel mülkiyet, kontrat serbestisini, teşebbüs hakkını (girişimcilik), rekabet özgürlüğünü içeren ekonomik ve hukuki yapılanmadır.

Piyasa mekanizmasının üç işlevi mevcuttur: Bunlardan ilki fiyatlar yoluyla zevkler, tercihler, teknolojik olanaklar, kaynak donanımı vb. gibi konularda bilgi iletişimidir. İkincisi ise, fiyatların insanların en düşük maliyetli, fakat en yüksek değeri olan şeyleri üretmeye teşvik etmesidir. Üçüncüsü, insanların bu ikinci işlevi yerine getirmelerinin sonucu olarak, kimin ne kadar gelir elde edeceğini yani gelir dağılımının belirlenmesidir.

Ayrı maddeler olarak saymamıza rağmen, bu üç fonksiyon birbirleriyle yakından ilişkilidir. Devletçiliğin (Planlama + KIT'lerin) veya sosyalizmin tüm sorunları, bu üç işlevi birbirlerinden ayırdetmeye çalışmasından ortaya çıkmaktadır. Daha önce gördüğümüz üzere, fiyatların, insanları teşvik edebilmesi için gelir dağılımını belirleyebilmesi gerekir. Yine eğer fiyatlar, gelir dağılımını tayin etmiyorsa, insanlar için fiyatların ilettikleri bilgilerin ve bu bilgilere göre kaynak tahsis edip, en düşük maliyetle üretim en yüksek bedel ile satmaya çalışmalarının hiçbir önemi kalmamaktadır.

Özellikle piyasa ekonomilerinde, devletin ekonomik faaliyetlerinin hacminin son elli yılda büyük ölçüde artmasının nedeni, fiyat mekanizmasının bu üçüncü işlevinin, yani gelir dağılımını belirleme fonksiyonunun, diğer ikisinin ayırılmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Sosyalizm, devletçilik veya sosyal refah devleti taraftarlarının yapmak istedikleri şey; insanların hizmetlerini sattarken elde edecekleri gelirin, bunların fiyatlarından bağımsız olarak kararlaştırılmasıdır. Fakat bu gelir dağılımını siyasal iktidarın belirlediği şekilde düzenlerken, fiyatların diğer iki işlevlerini yerine getirmesini beklemek nafiledir.

Oysa ister devletçilikte, ister sosyalizmde ve isterse piyasa ekonomisinde olsun, her ekonomide gelir dağılımı, memnuniyetsizliğin ana kaynağını temsil eder. Bir başka deyişle, piyasa ekonomisinin yerine devletçilik veya sosyalizm gibi komuta ekonomilerini ikame ettiğimizde, gelir dağılımından duyulan şikayetler yine devam edecektir. Şöyle ki, milli gelirin hacmi nasıl dağıtıldığına bağlı olarak belirlendiğinden, sosyalizmde gelir dağılımından duyulan memnuniyetsizlik, eşitlikten ziyade yoksulluk üzerinde toplanacaktır.

Piyasa ekonomisine az gelişmiş ekonomiler açısından yapılan ikinci eleştiri ise, kalkınma bakımından yavaş işlediği ve statükocu olduğudur. Sermaye piyasasının bulunmadığı, teşebbüs arzının kısıtlı olduğu ekonomilerde, sermaye ve teşebbüs kıtlığının zorunlu olarak devletçiliği davet ettiği ileri sürülür. Aslında bu anlamda devletçiliğe üçüncü yol olarak bakanlar ve sosyalizm ve kapitalizm yanında kalkınmacı bir yaklaşım olarak değerlendirilenler de mevcuttur.

Nitekim, gelir dağılımına müdahale açısından devletçiliği (ya da sosyalizmi) savunanlar, gelişmiş ekonomilerdeki; kalkınma açısından devletçiliği savunanlar ise az gelişmiş ekonomilerdeki piyasa ekonomisi muhalifleri olmaktadır. 1990 öncesi İngiltere'de İşçi Partisi'nin fikriyatını benimseyenler, gelir dağılımına müdahale amacıyla hareket etmekteydiler. Buna mukabil 1930'larda ve 1960'larda devletçi tezin Türkiye'deki temel iddiası, hızlı kalkınmanın planlama ve KIT'ler eliyle gerçekleştirileceği idi. Gerek 1930'larda çıkan **Kadro**'nun gerekse 1960'larda çıkan **Yön**'ün temel tezi bu kalkınmacı görüşe dayanır.

Devletçilik konusundaki bu iki temel tez, bölüşümcü ve kalkınmacı görüşler birbirleriyle içeriden kenetlidirler. Eğer gelir dağılımının eşit olmasını isterseniz, kalkınmayı devletin ve kaynak tahsilini de planlamanın üstlenmesini kabul ediyorsunuz demektir. Dolayısıyla temel tercih, gelir bölüşümü ile ilgilidir. Kalkınma ikincil bir öneme sahiptir.

Türkiye'de Devletçilik Tezinin Kaynakları

Türkiye'de devletçiliğin ideolojik bir tercih olmaktan ziyade, siyaset pratiğinden gelen bir tercih olduğunu söylemek daha doğrudur. Bununla beraber, dönemin tek parti yönetimi, devletçiliği kalkınma amacıyla seçtiğini, bunun ideolojik bir tercih olmadığını ve hatta geçici bulunduğunu ifade etse bile, her tek parti yönetiminin gönlünden yatan siyasal ve ekonomik iktidarların tek elde toplanması ideali, devletçiliğin tercih edilmesine yol açmıştır. Zira desantralize bir kaynak tahsis mekanizması olan piyasa mekanizmasının rekabetçi esaslar içerisinde işletilmesi ve piyasa ekonomisi, neticinde demokratik terbiyeyi geliştirdiği gibi, burjuvazinin güçlenmesi de iktisadi bir muhalefet odağı oluşturacak, bunun giderek siyasal bir muhalefete, yani alternatif partiye dönüşmesi de kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, bütün bütün siyasi ve iktisadi denetime rağmen; DP, böyle bir oluşumun, dış dünyadaki konjonktürün de yardımıyla, ortaya çıkardığı bir muhalefet partisi olmuştur.

Tek parti yönetimi sadece yurttaşların siyasal yönlendirilmeleri ile yetinmekle kalmayıp; onların gelir kaynaklarını ve gelir seviyesini belirleme gücünü de elinde tutmak ve millî geliri siyasal sadakate göre paylaştırmak

istiyordu. Dolayısıyla, demokrasiye geçildikten sonra da piyasa ekonomisinden yana olan partilerin, DP ve AP'nin, piyasa ekonomisine ilişkin tüm taahhütlerine rağmen, devletçiliği sürdürmelerinin nedeni, tek parti modelindeki gibi seçmenin sadakatini gelir dağılımını denetleyerek garanti altına almak istemeleridir. Bir ekonomide gelir dağılımı yani kimin ne kadar kazanacağı iki yoldan belirlenebilir: (i) Piyasa ekonomisinde rekabetin belirlediği faktör fiyatlarıyla (ii) Devletçilikte veya sosyalizmde siyasal iktidarın takdiriyle. Siyasal iktidara gelir dağılımındaki keyfi takdir ve belirleme gücünü veren sadece KIT'lerin girdi ve çıktı fiyatlarını belirleyebilmesi değil, aynı zamanda kapalı bir ekonomide para basma tekeli elinde tutmasıdır.

Devletçiliği; geçici olduğu, hatta, 1930'lardaki Büyük Ekonomik Çöküntü'nün tıpkı ABD'yi 'New Deal' (Yeni İş) programına sürüklemesi gibi dünya iktisadi veya siyasal konjonktürünün o dönemde sosyalizm veya nasyonal sosyalizme yöneldiği şeklindeki siyasal nedenlerle ve apolejetik bir tutumla mazur göstermeye çalışanlar da mevcuttur. Aslında devletçilik 1960 Anayasası ile bir ileri mevziyi işgal ederek (planlama + KIT'ler) aşamasına varmasaydı, tarihi bir tesadüf olarak kabullenilebilirdi. Kaldı ki, günümüzde özelleştirmeye karşı CHP ve DSP'nin takındığı olumsuz tavır ve bunun Anayasa Mahkemesi iptalleri ile hukukilik kazanması, tek parti yönetiminin siyasal ve iktisadi iktidarları monopolleştirme, yani tek elde toplama tutkusuyla başlayan devletçilik hareketinin, en azından zaman içerisinde ideolojik bir içeriğe kavuşmuş olduğunu göstermektedir. Nitekim CHP'nin 1950'den itibaren çoğunluğu sağlayabildiği tek meclis, Kurucu Meclis'ti ve 1961 Anayasası ile planlama ve KIT, yani devletçilik modeline geri dönüldü.

Bu açıdan bakınca üçüncü yol bağlamında devletçiliğin bir özü olduğu, piyasa ekonomisi (kapitalizm) ve sosyalizm yanında en azından üçüncü bir seçenek olarak tercih edildiği de iddia edilebilir. Nitekim, Türkiye dışındaki üçüncü dünya ülkelerinde, örneğin aynı kültürü paylaştığımız Mısır'da, 1950'lerin başında tek parti yönetimi ile birlikte devletçiliğin de gündeme gelmesi ve bunu diğerlerinin izlemesi bir rastlantı değildir. Ancak üçüncü dünyada devletçiliğin bir üçüncü yol olarak tek parti yönetimlerini de aşan ve az gelişmiş ülkelerin cılız demokrasilerinin de -örneğin Hindistan, Türkiye, Brezil-

ya, Arjantin, Meksika- benimsediği bir "kalkınma modeli" oluşturduğu görüldü.

Aslında devletçiliğin üçüncü yol olduğu iddiası, bilinçli bir şekilde önce iki savaş sırasında Sovyetler Birliği, daha sonra Çin de dahil Sosyalist Blok tarafından üçüncü dünyanın telkin edilmiş ve bunun ötesinde devletçilik teknik yardım ile örgütlendirilip finanse edilmiştir. Nitekim Türkiye'de devletçilik deneyimine girişilmesi hareketine, Başbağ'ın İsmet İnönü'nün Sovyetler'i ziyareti esnasında ikna edilmesi, ilk beş yıllık planı (1933-38) Orlov ve diğer Rus uzmanlarının hazırlaması ve planın Sovyetlerce finanse edilmesi ile başlanmıştır. Ve ilk onbeş kombina -Malatya, Bakırköy, Nazilli, Kayseri, Ereğli- Sovyet teknik yardımı ve finansmanı ile kurulmuştur. Bir başka deyişle, dışardan finanse edilen kalkınma girişimlerinde temel ilke, yardım veren ülkenin ideolojik tercihinin, kalkınma modeline yansıtılmasıdır. Özetlersek; kalkınma kredileri ideolojik anlamda şarta bağlı yardımlardır. Nitekim, Türkiye'de ABD ekonomik yardımları da piyasa ekonomisinin işletilebilmesi için alt yapı yatırımları ile özel teşebbüs yatırımlarının kredilendirilmesine yönelmiştir. Dolayısıyla devletçilik tercihi, dış finansmanlı ve dış teknik destekli ve ideolojik teşvikli bir model olmuştur.

Bu arada Sovyetler'in önerdiği üçüncü yolu, yani devletçiliği (planlama + KIT'ler) hareketle savunan yarı resmi Türk aydınları, **Kadro** adlı bir dergi etrafında toplanmışlardı. Bu şahıslardan bir kısmı, Sovyetler Birliğinde "Şark Üniversitesi"nde eğitilmiş veya Almanya'da Spartaküs ayaklanmasına katılmış sol eğilimli yazarlardı. Bunların dışında Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Marksist bir geçmişi olmayan düşünürler de mevcuttu.

Söz konusu Kadro Hareketinin temel niteliklerini belki de en iyi tespit edebilen kişi, dönemin Türk siyasi tarihine birinci elden tanık olan Osman Okyar'dır. Okyar'a göre, Kadro'nun ana tezleri şunlardı:

- (1) Türk devriminin yarattığı reform hareketi bitmiş sayılamaz. Türkiye hızla değişmek zorunda olup daha birçok reformlara ihtiyacı vardır.
- (2) Küçük, seçkin ve eğitilmiş bir kadro ile bu reformlar yürütülebilir.

- (3) Planlama düşüncesi Türk toplumsal hayatının her alanına uygulanmalı; ekonomi, sağlık, eğitim konularını kapsamalıdır. Böyle bir planlama, kapsamlı ve toptan olmalı, giderek her alanı tümünden kavrayarak uygulanmalıdır.

Bu tür planlamanın KIT'leri gerektirdiği bilinmekle birlikte; bu devletçiliğin neticede üçüncü bir yol mu, yoksa sosyalizme köprü mü olduğu pek açık değildir. Ancak dergide devleti yönetenler açısından bu ikinci niyetin daha ağır bastığı kabul edildiğinden, **Kadro** dergisi kapatılmış ve yazarları da gözden düşmüşlerdir. İsmet İnönü kendisinin ve partisinin devletçilikten ne anladığını şöyle ortaya koymaktadır: Devletçilik; (i) Öncelikle milli savunma vasıtasıdır. (ii) Sanayileşme yani kalkınma yöntemidir. (iii) Milli Sermaye birikimi politikasıdır. (iv) Altyapı yatırımları nedeniyle dışallıkların devlet eliyle yaratılması olanağını vermektedir. (v) Piyasa aksaklıklarının giderilmesini sağlamaktadır. Memleketin bütününe ilgilendiren işler devlete, aksine hususlar özel teşebbüse terkedilmelidir.

Yaklaşık otuz yıl sonra 1960'ların başında, **Yön** dergisi, bildirisi ve içeriği ile Marksizm ve Kemalizm arasında bir uzlaşma olarak gördüğü devletçilik ilkesini, yani planlama + KIT'leri savunarak Kadro Hareketini canlandırmak istedi; ancak **Yön**'ün ve onu takiben çıkartılan **Devrim** gazetesinin sonu tıpkı **Kadro** dergisi gibi kapatılmak oldu. Hem **Kadro**, hem de özellikle **Yön** dergisinin temel niteliği sadece devletçiliği bir ekonomik program olarak sunmak, yani 'iktisadi kalkınmacılık' değil, aynı zamanda bu programı yürütecek olan seçkinler (elit) kadrosunun iktidarı ele geçirmesini sağlamaktı. Aydemir ve Madanoğlu hareketlerinin arkasındaki entellektüel desteği, **Yön** ve **Devrim** gazetesi etrafında toplananlar tarafından sağlandığını unutmamak gerekir. Nitekim 1930'lardaki tarihi tartışmada, devletçilik tezini ve Kardocuları, özel teşebbüsçü İş Bankası grubuna karşı savunan İsmet İnönü de 1970'lerin başında Marksizmden esinlenmiş "ortanın solu" hareketi tarafından, 'devletçiliğe' engel görüldüğü için tasfiye edildi.

1983'te T. Özal'ın ve Anavatan Partisi'nin başa geçmesine ve özelleştirme programını ilan etmesine rağmen; devletçilik, 1990'ların başına, SSCB'nin çöküşüne kadar Türk ekonomisine ve düşünce hayatına egemen olan

görüş oldu. DPT ve KIT'ler Türk ekonomisinin atar damarlarını oluşturdular. **Devletçilik tezinin belki de en çarpıcı özelliği ortaya çıkışının ve çöküşünün SSCB tarihi ile paralellik göstermesidir.** Bu husus devletçiliğin dışarıdan ithal edilen, dışarıdan finanse edilen ve dışarıdan himaye edilen bir tez olduğu izlenimini vermektedir. Çok partili hayata geçmemizle birlikte daha önce tek parti döneminde anayasa hükmü kılınan devletçilik ilkesi kaldırıldıysa da, 1960 Anayasası'nın planlamayla ilgili düzenlemeleri ile güçlenmiş olarak geri döndü. Fakat devletçiliğin uygulamadan da tasfiyesini, yani özelleştirmeyi başlatan, eski bir DPT müsteşarı ve KIT genel müdürü olan Turgut Özal olmuştur.

Devletçilik Tezinin Türkiye'ye Maliyeti

Devletçilik uygulamalarının Türkiye'ye sadece ekonomik maliyeti olduğunu söylemek devletçiliğin siyasi ve sosyolojik yansımalarını ihmal etmek olur.

Devletçiliğin Sosyal Maliyeti:

Devletçilik hareketinin sosyolojik açıdan bir maliyeti olduğu açıktır. Bu konuda ulusumuzu ilk uyaran Kazan göçmenlerinden Yusuf Akçura, 1930'lardaki devletçilik tartışmaları sırasında Rusya gözlemlerinden yola çıkarak şu uyarıyı yapmıştır: "Türklerin sadece memurlardan ve köylülerden oluşan bir toplum olarak yaşayabilmesi şansı oldukça zayıftır." Denebilir ki, devletçilik politikaları köylü ve memurların yanına işçilerin de katılmasına yol açmıştır; dolayısıyla Akçura'nın itirazı doğru değildir. Oysa modern bir ulusu oluşturan katmanlar, burjuvazi + işçiler + köylüler ve eğer varsa burjuvazi içinde eriyerek geleneklerini sürdüren asillerdir. Devletçilik olgusu, sosyolojik açıdan Türk burjuvazisinin yetişmesinin önünü tıkayarak uluslaşma sürecimizi durduramasa bile yavaşlatmıştır. Aslında bu oluşum tesadüfi değil, bilinçli bir tercihin sonucudur. Dolayısıyla Onuncu Yıl marşının dizelerinde yer alan "imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" özlemi, bu konudaki resmî görüşü dile getirmektedir. Nitekim, Türk burjuvazisi yaratma konusundaki ilk adımları atan DP'nin başbakanı Adnan Menderes'in, kurulu düzen taraftarları arasında en çok nefretini uyandıran sözü: "Her mahalede bir milyon yetiştirdik" cümlesidir. Ancak, sanayileşme memurlar eliyle yürütülebilecek kadar kolay bir süreç olmadığı

gibi; rekabeti, teşebbüsü, mülkiyeti ve sosyal ahlaki (inancı) dışlayarak bir kalkınma gerçekleştirilemez. Sosyolojik olarak farklılaşmaya razı olmayan toplumlarda, sanayileşme iradesi yok demektir.

Sosyolojik açıdan devletçiliğin uluslaşma sürecini yavaşlatma yanında ikinci maliyeti, sosyal ahlâkın varlığının ve öneminin reddine gerekçe yaratmasıdır. Dikkat edilmesi gereken husus; yeryüzündeki kalkınmanın, Protestan ahlâkından kaynaklanmasıdır. Eğer Protestanlar, Katoliklerin aksine, cenneti bu dünyada ve insan eliyle kurma girişiminde bulunmasalardı; uygarlığın gelişimi belki sekteye uğrar, belki çok daha yavaş olurdu. Bir başka deyişle, kalkınma olgusu sadece kâr hırsı ile başarılamayacak kadar çileli bir süreç olup, gerek müteşebbisleri ve gereksiz işçileri güdüleyecek ve denetleyecek bir sosyal ahlâka daima ihtiyaç vardır. Neticede sosyal ahlâk bir sosyal mal (kamu malı) olup; bir ekonominin, özellikle piyasa ekonomisinin işletilebilmesi, sosyal ahlâk olmaksızın, tek başına adalet mekanizması tarafından güvence altına alınamaz. Devletçilik, kalkınmaya yardımcı olacak bir sosyal ahlâkın gereğinin, laiklik politikasına paralel olarak ihmaline yol açmıştır.

Devletçiliğin Siyasal Maliyeti

Politik açıdan, devletçiliğin hükümetlerin emrine, siyasal iktidarlara ek olarak, ekonomik iktidarı da vermesi böylece iktidarın tekelleşmesine yol açması, toplumda devamlı surette antidemokratik yapılanmayı teşvik etmiş ve demokratikleşmeyi geciktirmiştir. Dolayısıyla devletçiliğin siyasal alanda yarattığı tekelleşme olgusu, yolsuzluklara ek olarak tek parti döneminden devir alınan buyurgan devlet yapısının çözülmesini engellemiştir. Devletçiliğin yarattığı emir-komuta zinciri içerisinde yer alan kamu memurları ve işçileri arasında demokratik terbiyenin gelişmesini beklemek hayal olur. Ekonomik devletçilik, Osmanlı'dan miras kalan siyasal kapıkulu geleneğinin sürdürülmesini sağlamış, ara rejimler ve darbe girişimlerine zemin hazırlamıştır. Bu konudaki en inandırıcı belgeler **Kardo, Yön ve Devrim** dergileri ile Doğan Avcıoğlu'nun **Türkiye'nin Düzeni** kitabı, Mümtaz Soysal'ın Anayasa kitapları ve yol açtığı özelleştirme iptalleridir. Devletçilik cemaat toplumundan bireyleşmeye geçmeyi de geciktirmiştir. Bir siyasal

iktidarın seçmenlerinin gelirlerini belirleyebilme yetkisine sahip olabilmesi, demokraik bir yapılanmayla bağdaşamaz.

Devletçiliğin Ekonomik Maliyeti

Devletçiliğin ekonomik maliyetlerine gelince, bu sorunu dört aşamada ele alabiliriz: İlki teşebbüs faktörünün arzının önlenmesi; ikincisi, planlamanın ve KIT'lerin getirdiği etkinlik kayıpları; üçüncüsü, sermaye piyasalarının doldurulması ve dördüncüsü, bu kapalı bir ekonomi modeli içerisinde ekonominin mukayeseli avantajlarından vazgeçilmesidir.

Teşebbüs faktörü arzının öneminin ihmali ve teşebbüsün önlenmesi ile anlatılmak istenen husus; devletçilikle, yatırım kararlarından üretimin ve pazarlamanın örgütlenmesine kadar, gerek işletme düzeyinde gerekse ekonomideki tüm kararların alınmasının devlet memurlarına bırakılmasıdır. Bir başka deyişle, müteşebbislerin yeri memurlarla ikame edilmek istenmiştir. Kâr, risk almanın, yeniliğin ve piyasa dengesizliklerine cevap vermenin bir ödülü olarak ortaya çıkan müteşebbis payı olma yerine, KIT muhasebesinin gelir-gider farkı olarak algılanmıştır. Dolayısıyla, KIT sistemi sanayileşmenin gerektirdiği yatırılabılır fazlayı yaratma yerine, vergilerle finans edilen bir israf sistemine dönüşmüştür. Müteşebbisin ihmali kâr payının azalmasına, böylece kârın güdüleme ve finansman işlevlerinin aksamasına yol açmıştır. Bu durum, hızla nüfusun, yani emek faktörünün artmasına karşı sermaye birikimini yavaşlatarak, yoksulluğun ve geri kalmışlığın sürdürülmesine neden olmuştur. Bölüşüm ve eşitlik amaçlı devletçilik olgusu, giderek yoksulluk, işsizlik ve dolayısıyla eşitsizlik yaratmıştır.

Teşebbüs faktörünün ihmali dört faktörlü (emek, sermaye, teşebbüs, toprak) üretim fonksiyonunu kamu sektörü açısından üçe indirmiştir. Oysa her faktör, bu arada teşebbüs de, bir dereceye kadar başarıyla -emek ile ikame edilebilir. Ancak, bir noktadan sonra emeğin teşebbüsü ikamesi mümkün olmadığı gibi, bu sürecin devamı israf yaratır. Aynı sorun, Sovyet blokunda çok daha çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Emeğin teşebbüsü ve memurun müteşebbisi mikro (işletme) bazda ikamesi, neticede makro açıdan ekonomide müteşebbis-

lerin yani burjuvazinin ortadan kaldırılması anlamındadır. Bir ekonomide kendi aralarındaki rekabet ile belirlenen müteşebbis zümrenin yok olması; kaynak tahsislerinde etkinlik sorununu davet eder. Planlamacıların, bu işlevi üstlenmesi mümkün olmakla birlikte, rekabetin belirlediği fiyatlar sistemi yerine neyi ikame edeceği, idarî fiyatların etkin kaynak tahsilini nasıl sağlayacağı da tartışmalıdır.

Böylece sözü planlamanın yarattığı etkisizliklere getirmiş olduk. Uygulamaya baktığımızda 1960-83 arasında makro kaynak tahsislerini, ekonomimizde DPT'nin yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak bu kapalı ekonomi kalkınma modelinde merkezî kaynak tahsislerinin, ölçek ekonomilerinin ve dış ticaretin mukayeseli avantajlarının ihmali, keyfî fiyat yapısına, sermaye yoğun tekniklere ve endüstrilere öncelik verilmesiyle, işsizliğe ve sermaye israfına yol açtığı anlaşıldı. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1995 kararlarını doğuran husus, kamu sektörü açıkları ve enflasyondur. İthal ikameciliğine dayalı kapalı ekonomi içerisinde planlı kalkınma modeli, himayeci ve ütöpik bir deneme idi. Buradaki temel yanlış, dünya fiyatları yerine planlamacıların tercihlerinin kaynak tahsisleri için esas alınmasından doğmuştur.

Planlamacının ve planlama modelinin temel yanlışlığı, rekabetle tesis edilen dünya fiyatları yerine keyfî tercihleri ikame etmesi değildir. Bunun tersi yapılsaydı, yani piyasa sosyalizmi kabul edilseydi bile, tek başına fiyatlar, kâr ve rekabetin belirleyici olacaklarına ve etkinliğin sağlanacağını garanti edemez. Zira bu sistem içerisinde mülkiyetin yeri yoktur. Piyasa ekonomisinde rekabet ve kâr, mülkiyet dağılımını belirleyici olması dolayısıyla önemlidir. Bir piyasa-sosyalizmde rekabet sonucu ortaya çıkan kâr sadece bir başarı göstergesidir, sistemi çalıştıramaz. Piyasa ekonomisinde rekabet sonucu başarı ile insan ihtiyaçlarını tatmin edenleri, yani kâr edenleri tespit etmekle kalmaz, mülkiyetin aktarılması ile kaynak tahsislerini bu kişilere devreder. Mülkiyet ve sözleşme serbestisi etkin bir kaynak tahsisinin kurumsal yapısını oluştururlar ve asla ihmal edilemezler.

Devletçiliğin üçüncü ekonomik maliyeti ise, sanayinin finansmanının sermaye piyasası eliyle yapılması yerine; hazineyi ve vergi gelirlerini sermaye piyasası yerine ikame etmesidir. Bir başka deyişle, devletçilik müteşeb-

bis yerine memurun, sermaye piyasası yerine hazinenin ve kârın yerine verginin konulması demektir. Kâr, insan ihtiyaçlarının başarıyla temin edildiğinin göstergesi olup, mülkiyet dağılımının kaynağını oluşturur. Ancak vergi ile finansmanda bu bağ kopar; KİT'lerin hazineden vergi ile finansmanı, kamu sektörünün finansman yükünün, özel sektör üzerine yüklenmesi anlamına gelir. Vergi devlet zorunu; kâr ise, tüketicilerin rızasını içerdiğinden bunlar birbirine taban tabana zıt kurumlardır.

Sermaye piyasası, sadece sanayiye finansman sağlamakla kalmaz, bunun yanında hisse senetleri fiyatları ile firmaların performanslarını tespit eder. Başarısız olan işletmelerin hisse senetlerinin fiyatları düşer ve firmaların el değiştirmesi söz konusu olur. Piyasa disiplini, firmaları rekabet ortamında performanslarını artırmaya, kârlarını yükseltmeye zorlar. Aksi halde, hisse senetleri fiyatlarının düşmesi ve devir ya da iflas gibi yaptırımlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır. Bir başka deyişle, sermaye piyasası ödül ve ceza ikilisi ile firmaların performanslarını gözetler. Dolayısıyla sermaye piyasasının bulunduğu bir ekonomide, hazine ile finansmana kıyasla sermaye arzı attığı gibi, birim sermaye başına kârlılığın daha yüksek olması beklenir. Keza sermayenin etkinliği de artar.

Devletçiliğin son ekonomik maliyeti ise hemen hemen her planlama modelinin temel yönelimi olan kapalı ekonomi modelinin ve himayeciliğin tercihidir. Eğer dışa açık ve mukayeseli avantajlara göre kaynak tahsis eden bir ekonomi istiyorsak, karşımızdaki yegane seçenek piyasa ekonomisidir. Aslında kapalı ekonomi ve ithal ikameciliği modelinin sadece teknik değil, bir ideolojik tercih olduğunun da farkında olmak gerekir. Zira planlı kapalı ekonomi modeli, özellikle dünyadaki kapitalist üretim ilişkilerinden ve bu ilişkilerin tespit ettiği işbölümünden ekonomiyi kurtarabilmek için bir araç olarak düşünülmektedir. Türkiye, tıpkı SSCB, Hindistan, Brezilya gibi planlı kapalı ekonomi modelini ideolojik nedenlerle uygulamaya koymuş ve aynı başarısızlığa uğramıştır. Oysa bilinen bir gerçek, bir ekonominin performansını asıl belirleyen ögenin teknolojisi ve doğal kaynaklarının zenginliği olmayıp, iktisadi örgütlenmesinin sağlanlığı olduğudur.

Piyasa ekonomisi, dünyadaki altı milyar insanın ihtiyaç-

larını karşılayabilmek için aralarında işbölümüne başvurmaları ile ortaya çıkan ve üretimin bölüşümünün rekabetin denetlediği performanslar ile belirlendiği, karmaşık bir örgütlenmedir. Türkiye'deki altmış milyon tüketici, dünya nüfusunun % 1'ini veya daha azını oluşturur. Türkiye ve dünyadaki diğer insanların ihtiyaçlarının empoze ettiği işbölümünü ve buna bağlı olarak mukayeseli avantajlara göre kaynak tahsisini redederse neticede kendi yurttaşlarını yoksulluğa itmiş olur. Dünyadaki 6 milyar insanın ihtiyaçlarının tatmin edilmesi için üretimde bulunmayı reddederseniz, bu altı milyarlık tüketici jürisinin belirlediği gelir dağılımından daha az pay alırsınız ve insanların ihtiyaçlarını karşılayamazsınız. Türkiye'de de son yetmişbeş yıllık kalkınma deneyimi sonunda varılan yoksulluk, işsizlik, halkın ahlakının veya etnik kabiliyetlerinin kalkınmayı yürütmedeki yetersizliğinden değil, seçilen sulandırılmış sosyalizmin yani devletçilik modelinin kusurlarından kaynaklanmıştır. Almanya'da, yani piyasa ekonomisi içerisinde, çalışkan bir işçi ve becerikli bir müteşebbis olan Türk'ün, kendi ekonomisi içerisinde düştüğü aczi ekonomik sisteme değil de insanımıza yüklemek sadece insafsızlıktır.

Sonuç

Türkiye'nin son ikiyüz yıldır süren kalkınma mücadelesinde başarılı olmadığı ortadadır. Türkiye'de Tanzimat Fermanı okunduğunda (1839), Japonya barbar, dışa kapalı bir ekonomi, K. İtalya ise, Avusturya'nın kolonisi idi. Saltanat döneminde Japonya ve İtalya ile, daha sonraları Cumhuriyet döneminde 1950'lerde İspanya, Portekiz, Yunanistan'la, 1960'larda Kore, Tayvan, Malezya ile yapılan yarışları kaybetmemize yol açan temel unsur piyasa ekonomisini ve onun demir disipliniyi kabul etmemişimizdir.

Devletçilik (planlama + KİT'ler), Cumhuriyet döneminin ekonomik ideolojisini oluşturarak piyasa ekonomisinin dışlanması ve kalkınmanın gecikmesine sebep olmuştur. Bugünkü işsizliğin ve yoksulluğun temelinde, millî gelirin devletçi bir anlayışla eşitçi gibi görünen fakat keyfi olan bölüşümü yatar. Oysa kalkınma, uygarlığın en büyük ekonomik keşfi olan piyasa ekonomisinin ve onun kurallarının kabulü ile başlar. Devletçiliğin (Planlama + KİT'ler) sosyo-ekonomik maliyetini, geri kalmış-

lığın devamı, yoksulluk ve işsizlik olarak özetlemek doğru olan yorumdur.

Aslında AB'ne girişimizin, hatta GB'nin otuz yılı aşkın bir süredir ertelemesinin kaynağında da, bu kapalı ekonomideki planlı modelin başarıya ulaşacağı umudu yatar. Devletçilik, otarşik bir kapalı ekonomi modelinin başarıya ulaşması gibi ütopyik beklentileri canlı tutmakla kalmamış, fakat bir ekonomik ünite olarak etkinliğini kaybeden milli devletin temel ekonomik birim olarak sürdürülmesine yol açmıştır. Alternatif gelişme modeli olarak 1970'lerden itibaren AB'ne girmiş ve dünyaya entegre olmuş bir piyasa ekonomisine sahip olsaydık, hiç olmazsa Portekiz, Yunanistan ve İspanya üçlüsüne yakın bir gelişme seviyesine ulaşabilirdik. Bugün GB şeklinde AB'ye katılma sürecinde bir adım daha atmamız, dolayısıyla bir anlamda belli bir ekonomik ve siyasal mandayı kabullenmemiz, devletçilik modelinin iflasını gösterdiği kadar, doğurduğu sosyo-ekonomik maliyetin ağırlığını da ortaya koymaktadır. ■

Kaynaklar

- Faroz AHMAD, "The Political Economy of Kemalism", *Atatürk: Founder of a Modern State, Kazancıgil-Özbudun*, London, C. Hurst, 1981, ss. 145-165.
- Güneri AKALIN, *KİT Ekonomisi*, Ankara, 1980.
- Korkut BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974.
- Milton FRIEDMAN, "Market Mechanism and Central Economic Planning" *The Essence of Friedman*, Kurt Leube (ed), Hoover Institute Press, 1987, ss. 18-36.

- Milton FRIEDMAN, *Capitalism and Freedom*, Chicago, Chicago U.P., 1982.
- Milton FRIEDMAN, *Free to Choose*, New York, Avon Books, 1980.
- M. FRIEDMAN - R. FRIEDMAN, *Tyranny of Statuque*, New York, Harcourt and Janovich, 1984.
- Hugh GAITSKEL, *Socialism and Nationalism*, London, Fabian Tract 300, 1956.
- Friedrich A. HAYEK, "The New Confusion about Planning", *New Studies*, London, Kegan and Paul, 1982, ss. 232-249.
- Frederich A. HAYEK, "Economic Freedom and Representative Government", *New Studies*, London. Kegan and Poul, 1982, ss. 105-119.
- Frederich A. HAYEK, *Economic Freedom*, Oxford, Basil Blackwell, 1991.
- Frederich A. HAYEK, *Road to Sefdom*, London, Routledge and Kegan Paul, 1944.
- Z.Y. HERZSLAG, *Turkey The Challenge of Growth*, Laden, Brill, 1968,
- İsmet İNÖNÜ, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro Mecmuası*, Teşrinievvel 1933, ss. 4-6.
- I. TEKELİ - S. İLKIN, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ - IIBF Yayını, Ankara, 1982.
- Oscar LANGE, *Economic Development, Planning and International Cooperation*, Cairo, Central Bank of Egypt, 1961.
- Osman OKYAR, "The Concept of Etatism", *Economic Journal*, March, 1965, ss. 92-96.